

УДК 347.234.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.3>

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Гриняк Андрій Богданович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заступник директора
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України

Статтю присвячено розгляду особливостей примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті визначено пошук можливостей удосконалення механізму примусового відчуження майна на користь держави з метою суспільної необхідності. Підкреслено, що навіть в умовах воєнного стану повинні бути задіяні всі правові інструменти нівелювання безпідставного порушення фундаментального принципу недоторканності власності. Виокремлено відмінні ознаки реквізиції у разі надзвичайних обставин та реквізиції в умовах воєнного стану, що полягає у моменті отримання власником реквізованого майна його ринкової вартості. У випадку реквізиції майна у разі надзвичайних обставин відшкодування його вартості відбувається до безпосереднього передання майна державі. У випадку реквізиції в умовах воєнного стану, як правило, – після припинення чи скасування правового режиму воєнного стану. Запропоновано реквізицію як правове явище розглядати як юридичний факт, як засноване на адміністративному акті цивільне праводіношення, як правовий інститут.

Підставою реквізиції в умовах воєнного стану є юридичний склад, кожен з елементів якого становить певний юридичний факт (оголошення воєнного стану, рішення державного органу про реквізицію), тому лише у сукупності він може призвести до припинення права власності у попереднього власника та його виникнення у держави. Відповідно, лише за умови накопичення цих юридичних фактів (повного юридичного складу) відбудеться настання кінцевого правового результату, а саме перехід у державну власність необхідного для захисту країни чи виконання інших супутніх цьому функцій майна.

Виокремлено умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану (введення воєнного стану; ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією; оплатна основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості; дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням; дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна). Акцентовано увагу на випадках та механізмі відшкодування вартості реквізованого майна, а також надання попередньому власнику взамін іншого майна. Встановлено можливість реквізиції тварин як особливого об'єкта цивільних прав. Визначено механізм та особливості повернення реквізованого майна.

Ключові слова: недоторканість власності, суб'єктивне цивільне право, суспільний інтерес, державна власність, примусове відчуження майна (реквізиція), воєнний стан, адміністративний акт, оцінка вартості майна, відшкодування вартості.

Hryniak Andrii. Compulsory alienation of property under martial law in Ukraine

The article is devoted to the peculiarities of forced alienation of property in favor of the state in the martial law in Ukraine. The purpose of the article is to find ways to improve the mechanism of forced alienation of property in favor of the state for public necessity. It is emphasized that even in a state of martial law, all legal instruments must be used to eliminate unjustified violations of the fundamental principle of inviolability of property. The article highlights the distinctive features of requisition in case of emergency and requisition in martial law, which consists in

the moment when the owner of the requisitioned property receives its market value. In the case of requisition of property in case of emergency – reimbursement of its value occurs before the direct transfer of property to the state. In the case of requisition under martial law – usually after the termination or abolition of the legal regime of martial law. It is proposed to consider requisition as a legal phenomenon as a legal fact, as a civil legal relationship based on an administrative act, as a legal institution.

The basis of requisition in martial law is the legal composition, each of the elements of which constitutes a certain legal fact (martial law, decision of the state body on requisition), so only in the aggregate it can lead to termination of ownership of the previous owner and its emergence in the state. Accordingly, only with the accumulation of these legal facts (full legal structure) will the final legal result occur, namely the transfer to state ownership necessary to protect the country or perform other related functions of property.

The conditions of legality of carrying out of procedure of compulsory alienation of property in favor of the state in the conditions of martial law (introduction of martial law; decision-making on requisition exclusively by military) are allocated command of the Armed Forces of Ukraine and in coordination with the state administration; payment basis of alienation with previous or subsequent reimbursement of its value; compliance with the procedure for requisition from clear documentation; compliance with the procedure for assessing the market value of property). Emphasis is placed on cases and mechanisms of reimbursement of the value of requisitioned property, as well as providing the previous owner in exchange for other property. The possibility of requisitioning animals as a special object of civil rights has been established. The mechanism and features of the return of confiscated property are determined.

Key words: *inviolability of property, subjective civil law, public interest, state property, compulsory alienation of property (requisition), martial law, administrative act, assessment of property value, reimbursement.*

24 лютого 2022 року у результаті вторгнення Росії на територію суверенної України розпочата повномасштабна війна, яка є продовженням ескалації збройної агресії проти України, що розпочалася у 2014 році. негайною реакцією на наведені злочинні дії стало введення в Україні воєнного стану як особливого правового режиму, що призводить у тому числі й до істотного обмеження особистих немайнових та майнових прав фізичних та юридичних осіб [1]. Так, абз. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено можливість військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств тощо для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану шляхом видання відповідних документів про це [2]. Зазначене повноваження знаходить свою деталізацію у ст. 23 цього законодавчого акта.

Разом із тим, як це часто буває у мирний час, норми права, що спрямовані на врегулювання конкретних правових відносин, не встигають за змінами. Зокрема,

ворожий акт агресії проти нашої держави викликав нагальну потребу в удосконаленні механізму застосування окремих інститутів припинення права власності на майно. Відповідно, метою цієї наукової публікації є пошук можливостей удосконалення механізму примусового відчуження майна в умовах воєнного стану.

Натепер правовому регулюванню досліджуваних відносин присвячено низку правових норм, розміщених у різних нормативно-правових актах (ст. 41 Конституції України, ст. 353 ЦК України, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», ЗУ «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [3], ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [4], проект Закону № 4673 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реєстрації як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану» [5], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про вій-

ськово-транспортний обов'язок» № 1921 [6]). Зважаючи на таку кількість нормативно-правових актів, в умовах воєнного стану повинні бути задіяні всі правові інструменти нівелювання безпідставного порушення фундаментального принципу недоторканності права власності.

Недарма Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначено механізм примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану за умови попереднього повного відшкодування його вартості, а у разі неможливості попереднього повного відшкодування – з наступним повним відшкодуванням його вартості. Цим же законодавчим актом передбачено можливість вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану без відшкодування його вартості шляхом позбавлення виключно державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави. Тобто уже у ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» відображено чітке розмежування примусового відчуження майна (реквізиції) від вилучення майна на безоплатній основі. Відповідно, законодавець ст. 353 ЦК України присвячує врегулюванню примусового відчуження майна (реквізиції) як підстави оплатного припинення права власності.

Разом із тим аналіз закріплених у ст. 353 ЦК України положень дозволяє виокремити два різновиди реквізиції:

- реквізицію у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин (ч. 1 ст. 353 ЦК);
- реквізицію в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК).

Відмінність між цими різновидами реквізиції полягає у моменті отримання власником реквізованого майна його ринкової вартості. У випадку реквізиції майна у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин – відшкодування його вартості відбувається до без-

посереднього передання майна державі. У випадку реквізиції в умовах воєнного або надзвичайного стану – відшкодування його вартості відбуватиметься після скасування правового режиму воєнного стану.

Окремо слід розмежовувати правові режими воєнного та надзвичайного станів. Так, за Законом України «Про правовий режим воєнного стану» воєнним станом визнається особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Натомість за Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» під надзвичайним станом розуміється особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня або у разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Вищенаведений аналіз положень нормативно-правових актів, присвячених інституту реквізиції, дозволяє стверджувати про їх спрямування на пошук балансу між наявним у воєнний стан суспільним інтересом та суб'єктивним цивільним правом власника майна, що примусово відчужується навіть всупереч волі останнього. Складність останнього полягає у досягненні «справедливого балансу» між інтересом нації, яка захищає себе від агресії, і вимогами захисту основних прав фізичних та юридичних осіб. Тобто реквізиція є комплексним правовим інститутом, норми якого розміщені як в актах цивільного, так і адміністративного, земельного законодавства. До відносин з примусового відчуження об'єктів права власності на користь держави в умовах воєнного стану превалюючим є імперативний метод правового регулювання, адже реквізиція застосовується за обставин, які вимагають негайних дій. Відповідно, адміністративний порядок реквізиції майна у власника зумовлений необхідністю швидкої реакції від органів державної влади на надзвичайні обставини [8].

Отже, реквізицію як правове явище доцільно розглядати як юридичний факт, як засноване на адміністративному акті цивільне правовідношення, як правовий інститут. Аналізуючи реквізицію як юридичний факт доцільно наголосити, що для настання юридичних наслідків примусового відчуження об'єктів права власності на користь держави в умовах воєнного стану не досить одного юридичного факту. Так, підставою реквізиції в умовах воєнного стану є юридичний склад, що передбачає сукупність взаємопов'язаних (взаємозалежних) юридичних фактів, які можуть бути із випадковим поєднанням складників чи із поступовим їх накопиченням [9, с. 26]. Кожен з елементів юридичного складу становить певний вид юридичного факту (оголошення воєнного стану, рішення державного органу про реквізицію), тому лише у сукупності він може призвести до припинення права власності у власника та його виникнення у держави. Відповідно, лише за умови накопичення цих юридичних фактів (повного юридичного складу) відбудеться настання кінцевого правового результату, а саме при-

пинення права власності у попереднього власника та виникнення у держави. Водночас передумовами для цього будуть законодавчо встановлені норми права, що регулюють подібні відносини, а також належна правосуб'єктність їх учасників.

Так, повноважною для здійснення примусового відчуження об'єктів права власності в умовах воєнного стану, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 353 ЦК України, може бути виключно держава. Відповідно, реквізоване майно переходить у власність держави. З огляду на те, що реквізиція застосовується за надзвичайних обставин, які вимагають негайних дій, вона провадиться на основі рішення органу державної влади. З цього приводу ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачено положення, за яким примусове відчуження у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з органами, зазначеними у частині першій цієї статті [4]. Тобто рішення про реквізицію конкретно визначеного майна може бути ухвалено виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження реквізиція допускається лише у місцях бойового зіткнення. На підставі цього можемо зробити висновок про неможливість примусового відчуження майна в умовах воєнного стану самостійно органами місцевого самоврядування.

Натомість проєктом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 4673 пропонується розширити наведений перелік, а саме: «Рішення про реквізицію на

користь держави об'єктів права власності в умовах воєнного або надзвичайного стану приймається постановою Верховної Ради України, указом Президента України або розпорядчим актом уповноваженого ними органу державної влади, органу військового командування, органу місцевого самоврядування. Реквізовані об'єкти переходять у власність держави з моменту оприлюднення відповідної постанови Верховної Ради України, указу Президента України або розпорядчого акта уповноваженого органу державної влади, органу військового командування, органу місцевого самоврядування» [5].

Про реквізицію майна складається акт встановленого державою зразка, в якому відображається: 1) найменування військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження; 2) відомості про власника (власників) майна; 3) відомості про правовстановлюючі документи на майно, що примусово відчужується, та опис майна; 4) сума виплачених коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна) або ж документ, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводилася у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження (у разі неможливості попереднього повного відшкодування вартості майна).

Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення, і скріплюється печатками військового командування та/або зазначених органів. У разі відсутності особи, у якої примусово відчужується майно, або її законного представника під час складання акта про примусове відчуження майна, такий акт складається без її участі. У такому разі власник майна або його законний представник має право на ознайомлення з актом про примусове відчуження майна.

Відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення

про його примусове відчуження. У разі неможливості залучити до оцінки майна суб'єктів оціночної діяльності така оцінка проводиться органами державної влади або органами місцевого самоврядування на основі спеціальних методик. У разі відмови або відсутності власника майна зазначені суб'єкти мають право проводити таку оцінку самостійно [10, с. 163–164]. Оцінку майна можна оскаржити у судовому порядку, якщо власник не погоджується з його розміром. У разі непогодження із такою вартістю власник власним коштом замовляє незалежну експертну оцінку. На основі ухваленого рішення у акті приймання-передачі реквізованого майна зазначається його вартість, визначена у відповідності до висновку суб'єкта оціночної діяльності.

У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно для отримання наступної повної компенсації в умовах воєнного стану його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна. Відповідний центр комплектування та соціальної підтримки зобов'язаний протягом визначених ст. 20 Закону України «Про звернення громадян» строків розглянути її та за результатами розгляду оформити висновок, який надається власнику та передається до органів казначейства.

Цікавим для аналізу в межах цієї статті є відображене у ч. 5 ст. 353 ЦК України положення, яким закріплено можливість надання попередньому власнику реквізованого майна взамін іншого майна, якщо це можливо. На підставі цього можемо констатувати законодавчо визначену можливість укладення договору міни (§ 6 гл. 54 ЦК) між територіальним центром комплектування та соціальної підтримки з однієї сторони та власником такого майна про обмін однієї речі на іншу з відповідною доплатою за річ більшої вартості, що обмінюється на річ меншої вартості. Скажімо, коли примусово відчужується вантажний автомобіль, однак взамін для задоволення

його потреби у пересуванні попередньому власнику може бути передано легковий автомобіль меншої чи навіть і більшої вартості. В наведеному випадку діятиме визначений Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» механізм передачі та примусового відчуження щодо його оцінки, відшкодування вартості, складання акта тощо.

Отже, аналіз положень чинного законодавства (ст. 353 ЦК, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану») дозволяє виокремити такі умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану:

- введення воєнного стану;
- ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення такого рішення лише у місцях бойового зіткнення;
- оплата основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості;
- дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням;
- дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна, оригінал висновку про яку надається власнику.

Варто зазначити, що порушення хоча б однієї з наведених умов (наприклад, спроба вилучення авто для воєнних потреб безпосередньо на дорозі під час переміщення приватних осіб) є незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність. Недарма нині наголошується на незаконності дій представників місцевої військової та цивільної адміністрації у певних регіонах, які своїми розпорядчими актами впровадили практику безоплатного вилучення транспортних засобів у водіїв, які керували ними у стані сп'яніння [11]. Причому, за словами представників влади, під час такого вилучення право власності на транспорт зберігається, і авто буде повернуто власнику після завершення воєнного стану [12].

Одразу ж варто наголосити, що нехайне (на блок-постах чи інших місцях зупинки) позбавлення громадян права власності на належні їм транспортні засоби та техніку є неправомірною дією.

Щодо визначення майна, що підлягає реквізиції, згідно з чинним законодавством, варто наголосити, що у ст. 353 ЦК України законодавець використовує термін «майно», не роблячи жодних винятків. Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК). Аналіз положень Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» дозволяє стверджувати про відсутність будь-яких винятків щодо того, яке майно примусовому відчуженню підлягати не може. Водночас в аналізованому законодавчому акті наголошується на відчуженні індивідуально визначеного майна, а також рухомого та нерухомого майна (житлові будинки, господарські споруди, автомобілі, інші наземні, водні, повітряні транспортні засоби тощо).

Щодо можливості реквізиції тварин як особливого об'єкта цивільних прав доцільно наголосити, що до тварин застосовується правовий режим рухомої речі з відповідними правомочностями володіння, користування і розпорядження. Не вдаючись у давню дискусію щодо біоцентристської концепції, прихильники якої вважають, що тварина з юридичної точки зору не є річчю [13, с. 67], і антропоцентристської концепції, прихильники якої прирівнюють тварину до речі [14, с. 70], варто вказати і на питання віднесення тварин до речей, які визначені індивідуальними або родовими ознаками. Не вдаючись до детального аналізу цієї дискусії, варто підтримати наведені О.М. Спектор аргументи щодо доцільності віднесення тварини, на основі притаманності останнім певної сукупності індивідуальних рис, до індивідуально визначених речей, при цьому необхідність врахування зазначених індивідуальних ознак в окремих випадках (наприклад, відшкодування шкоди в натурі, обмін однієї тварини іншою тощо) може практичного і юридичного значення не мати [14, с. 71]. Зважаючи на це, видається доцільним зробити висновок про

можливість примусового відчуження тварин в умовах воєнного стану для потреб держави.

Дещо інший підхід порівняно зі ст. 353 ЦК України до закріплення переліку об'єктів реквізиції в умовах воєнного або надзвичайного стану відображено у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 4673, в якому пропонується доповнення ЦК України ст. 353-1 частиною 2, в якій до об'єктів реквізиції віднесено: майно; важливі для національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення, житлово-комунального господарства України або її окремих областей, територіальних громад підприємства (єдині майнові комплекси), господарські організації, їх відокремлені підрозділи, які здійснюють виробництво, передачу (транспортування), забезпечення іншим чином населення водою, електричною енергією, газом, нафтопродуктами, а також лікарськими засобами та іншими визначеними товарами першої необхідності; корпоративні права власників, учасників, акціонерів, частки у статутному капіталі господарських організацій та підприємств, важливих для національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення, житлово-комунального господарства України або її окремих областей, територіальних громад [5].

З приводу законодавчої конкретизації кола суб'єктів, у яких дозволяється реквізиція майна, варто наголосити, що аналіз змісту ст. 1, 6 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» свідчить на користь висновку, що такими суб'єктами є фізичні, юридичні особи та територіальна громада. Водночас реквізиції навіть в умовах воєнного стану не підлягатиме майно іноземних держав та інших суб'єктів публічного права. Схоже правило щодо неможливості безоплатного вилучення транспортних засобів та техніки відображено у абз. 3 п. 1 Положення про військово-транспортний обов'язок, за яким не дозволяється вилучення вищена-

веденого майна у дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв іноземних та міжнародних організацій, іноземців та осіб без громадянства [6].

Крім того, з положень чинного законодавства про реквізицію видається, що відчуження майна можливе лише у його власника. Водночас поза увагою законодавця залишаються випадки, коли власника майна розшукати неможливо, натомість майном користується законний володілець, яким є, наприклад, орендар цього майна. Зважаючи на це, у випадках нагальної потреби у реквізиції орендованого майна для оборонних потреб доцільно застосовувати положення ч. 5 ст. 7 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» та виходити з неможливості розшуку власника і відповідно складання акта про примусове відчуження або вилучення майна без його участі.

Щодо особливостей повернення реквізованого майна варто наголосити, що така можливість впливає з положень чинного законодавства (ст. 353 ЦК, ст. 23 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», ст. 12 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану») за наявності таких юридичних умов: 1) припинення чи скасування воєнного стану; 2) збереження такого майна; 3) ухвалення судом відповідного рішення, що набрало законної сили; 4) повернення грошового відшкодування, одержаного у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за його використання.

Відповідно, за наявності вищенаведених умов майно, що було примусово відчужене у юридичних і фізичних осіб, може бути повернуто попередньому власнику. У разі наявності такого майна та задоволення судом позовної вимоги попереднього власника в останнього поновлюється право власності на це майно. Разом із ухваленням судом рішення про повернення реквізованого майна на позивача покладається обов'язок повернути кошти або річ, що були виплачені чи передані державі як компенсація за примусово від-

чужене в умовах воєнного стану майно, з вирахуванням розумної плати за його використання.

Підсумовуючи, варто зазначити, що примусове відчуження майна в умовах воєнного стану можливе лише у чітко визначених випадках. Аналіз чинного законодавства свідчить про наявність визначених правил (виключність випад-

ків реквізиції; наявність попереднього рішення відповідних органів влади; обов'язкове відшкодування вартості; чітке документальне оформлення), дотримання яких є обов'язковим у разі реквізиції майна. З чого робимо висновок, що порушення наведених правил матиме своїм наслідком кримінальну відповідальність для ініціаторів такого вилучення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-zarprovadzhennya-voennogo-stanu-73109> (дата звернення: 26.03.2022).

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. № 1559-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 1. Ст. 2.

4. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст. 99.

5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 4673 від 29.01.2021 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI04182A.html (дата звернення: 26.03.2022).

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок» від 28 грудня 2000 р. № 1921. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.03.2022).

7. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.

8. Крат В. Про інститут реквізиції в цивільному праві. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1263315/?fbclid=IwAR0suNuxzabZi1IUmXCYZeCy_SFHHWprVHYTLMKoOzCN-j4q_l1TmEA8Ptg (дата звернення: 26.03.2022).

9. Гриняк А.Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. С. 26.

10. Місяць А.П. Відчуження майна особою, якій воно не належить на праві власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. С. 163–164.

11. А не заберуть? За яких умов авто можуть вилучити для воєнних потреб. URL: https://auto.ria.com/uk/news/events/255856/a-ne-zaberut-za-yakikh-umov-avto-mozhut-viluchiti-dlya-vojennikhpotr.html?utm_source=facebook&utm_medium=post&utm_campaign=news&r_audience=smm_buyers&r_source=facebook&r_medium=post&r_campaign=news&fbclid=IwAR0soX3tDxUkif_Fttep0gQTj1JFnLsfAlJ4qabDZnAW8p08jcdnxdtxXJU (дата звернення: 26.03.2022).

12. На Тернопільщині вилучені автомобілі повернуть власникам після завершення війни. *Суспільне/Новини*. URL: <https://suspihne.media/218644-na-ternopilsini-vidnovili-robotu-vnutrisnooblasni-avtobusni-marsrutu/> (дата звернення: 26.03.2022).

13. Сліпченко С.О. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. С. 67.

14. Спектор О.М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(9). 2015. С. 70, 71.